

ТЕМА 3. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

1. Бюджетна політика.
2. Порядок складання, розгляду й виконання державного бюджету.
3. Показники доходної частини бюджету.
4. Характеристика показників видаткової частини бюджету.
5. Методи фінансового планування і прогнозування

1. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА

Бюджетна політика полягає у виборі варіантів, які втілюють на рівні бюджетів стратегію соціально-економічного розвитку й загальну політику держави.

Однак вибір варіантів бюджету не може обмежуватись простим відображенням проголошених урядом пріоритетів. Проблема вибору в дійсності набагато складніша.

Бюджетна політика ґрунтується, по-перше, на аналізі зовнішнього середовища: огляді фінансової ситуації в інших великих промислово розвинених країнах і світі в цілому.

Вихідною точкою є аналіз державних фінансів України порівняно з іншими країнами з трансформаційною економікою. При цьому, по-перше, виконується порівняльний аналіз за ряд років таких показників:

- видатки на державне управління по відношенню до ВВП;
- трансферти по лінії соціального забезпечення в % до ВВП;
- співвідношення державного боргу до ВВП.

Безсумнівно важливим є *аналіз виконання державного бюджету України за останні три – п'ять років.*

По-друге, *бюджетна політика виходить із основних макроекономічних обмежень і пропорцій*, які повинні бути збережені з причини їх впливу не тільки на бюджет, а й на економіку в цілому. У кінцевому рахунку, вона виходить на власне вибір варіанту бюджету. У зв'язку з цим постає складна проблема визначення бюджетних пріоритетів.

При цьому необхідно слідкувати за тим, щоб поточні державні витрати зростали повільніше, ніж національне виробництво.

Крім того, деякі зовнішні чинники також беруть участь у визначенні параметрів бюджету. Мається на увазі "Меморандум економічної політики на період з 1 липня 1998 року до 30 червня 2001 року", який узгоджений між українським урядом і Міжнародним валютним фондом. Усього в Меморандумі понад 80 позицій, серед яких, наприклад, граничні розміри дефіциту бюджету, мінімальна величина доходів бюджету, граничний розмір

грошової бази, максимальний обсяг залучення зовнішнього фінансування тощо.

Необхідно також додати, що є ще один документ, який бере участь у бюджетному процесі на етапі розгляду проекту бюджету у Верховній Раді. Це "Основні засади грошово-кредитної політики" на наступний рік, які готуються Національним банком. Роль цього документу на даному етапі довідкова, оскільки його монетарні показники (монетарна база, грошова маса тощо) повинні бути узгоджені із макроекономічними показниками (ВВП, інфляція) та бюджетними показниками (розмір дефіциту, джерела його покриття), які вступають в силу після прийняття закону про державний бюджет.

Фактори економічного порядку значно обмежують свободу дій уряду при складанні бюджету. Наприклад, емісійне фінансування дефіциту бюджету або політика надмірного підвищення заробітної платні можуть викликати або поглибити від'ємне сальдо торгівельного балансу.

Сімейні заощадження можуть прямо або опосередковано впливати на бюджет, якщо для компенсації бюджетного дефіциту використовуються сімейні заощадження для придбання державних цінних паперів або якщо вони беруть участь в інвестиційному процесі. На бюджетний процес впливає стан фінансового ринку. Для України властиві ринкові методи фінансування бюджетного дефіциту. Іншими словами, мова більше не йде про емісійне фінансування бюджету. В той же час дефіцит здійснює вплив на фінансовий ринок, викликаючи ефект збільшення процентних ставок й витіснення підприємств із фінансового ринку, що особливо негативно впливає на їх економіку з причини недостатніх можливостей самофінансування розвитку виробництва.

Показник виплат з обслуговування боргу до чистих податкових надходжень показує долю надходжень, яку поглинає виплата процентів і відповідно ці надходження не можуть бути використані для фінансування інших витрат.

Ще до визначення урядових пріоритетів на поточний рік бюджетна політика повинна орієнтуватися на необхідність створення основних макробюджетних і галузевих пропорцій. Важливо враховувати не тільки бюджетні, а й загальноекономічні чинники, які виходять далеко за рамки одного року. Так, для стабілізації й зміцнення державних фінансів важливо, щоб загальна сума бюджетних видатків, як і окремі статті витрат, зростали повільніше за ВВП. Еволюція бюджетних видатків нижче за темпи ВВП – ціль, традиційно проголошувана у Франції. Щоб створити свободу маневру для фінансування державних пріоритетів, ставиться завдання обмеження дефіциту бюджету. Встановлення рівня бюджетного дефіциту – ключове

рішення макробюджетного характеру. Цей рівень може бути визначений у грошовому обчисленні або по відношенню до ВВП.

Крім того визначаються:

- дефіцит за винятком витрат з обслуговування державного боргу; у цьому випадку говорять про *первинний дефіцит/профіцит*;
- дефіцит за винятком інвестицій в реальний сектор економіки. Мова йде про перекладання на плечі майбутніх поколінь видатків, які відповідають їхнім потребам;
- встановлення межі дефіциту на рівні, який дозволяє стабілізувати співвідношення державного боргу до ВВП. На сьогодні ця вимога відповідає умовам відсутності первинного дефіциту.

Деякі види державного втручання мають довгострокові наслідки: випуск і погашення державних цінних паперів; перегляд гарантій за закордонними кредитами приватному сектору економіки; індексація заробітної плати в громадському секторі економіки; субсидії та субвенції місцевим бюджетам; видатки на розвиток економіки.

Для обмеження неконтрольованого зростання державних видатків встановлюється норма обов’язкових податкових надходжень і зборів.

Вибір варіантів бюджету полягає в перегляді розподілу ресурсів залежно від цілей соціально-економічного розвитку з врахуванням існуючих обмежень і державних пріоритетів (рисунк 3.1).

Доходи й видатки бюджету встановлюються у повній відповідності до комплексної програми соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетна політика формулюється урядом в “Основних напрямках бюджетної політики на майбутній бюджетний період (бюджетній резолюції)”.

Згідно з Бюджетним кодексом України бюджетну резолюцію розробляє і приймає уряд, а вирішує, приймати чи не приймати цей документ, – Верховна Рада.

Рис. 3.1 Умови формування державного бюджету

Проект основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період містить пропозиції Кабінету Міністрів щодо:

1) граничного розміру дефіциту (профіциту) Державного бюджету України у відсотках до прогнозованого річного обсягу валового внутрішнього продукту;

2) частки прогнозованого річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України;

3) граничного обсягу державного боргу та його структури;

4) питомої ваги обсягу міжбюджетних трансфертів у видатках Державного бюджету України і коефіцієнтів вирівнювання для місцевих бюджетів;

5) питомої ваги капітальних вкладень у видатках Державного бюджету України та пріоритетних напрямків їх використання;

6) змін до законодавства, прийняття яких є необхідним для реалізації бюджетної політики;

7) захищених статей видатків бюджету.

2 . ПОРЯДОК СКЛАДАННЯ, РОЗГЛЯДУ, ЗАТВЕРДЖЕННЯ Й ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ (БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС)

Бюджетний процес як засновану на правових нормах діяльність органів держави і органів місцевого самоврядування по складанню, розгляду проекту бюджету, затвердженню та виконанню бюджету, а також складанню, розгляду і затвердженню звіту про його виконання.

У бюджетному плануванні беруть участь всі органи державної влади, підприємства, організації, установи. Організаційно-методичне керівництво цим процесом здійснює Міністерство фінансів.

Складання бюджету має за мету визначення обсягу коштів, необхідних для реалізації соціально-економічної політики на бюджетний період.

Перед бюджетним процесом ставляться наступні важливі задачі:

– максимальне викриття всіх матеріальних і фінансових резервів для досягнення сформульованих урядом цілей бюджетної політики;

– визначення доходів бюджету за окремими податковими і неподатковими надходженнями;

- встановлення видатків бюджету за цільовим призначенням за умов їх своєчасного й безперебійного фінансування;
- скорочення або ліквідація бюджетного дефіциту й оптимізація бюджетної заборгованості;
- балансування бюджетів різного рівня за рахунок перерозподілу державних джерел доходів між ними, а також між галузями господарства й регіонами;
- контроль за фінансовою діяльністю органів управління державними фінансами, а також за доходами юридичних осіб і окремих громадян за виконанням ними податкових обов'язків.

Тривалість бюджетного процесу, який включає три стадії, становить приблизно два роки: складання проєкту бюджету, його розгляд і затвердження займають біля 20 місяців; виконання бюджету (бюджетний період) здійснюється за календарний рік, складання звіту про виконання бюджету і його затвердження – 5 місяців.

Порядок розробки, прийняття і виконання державного бюджету характеризує таблиця 3.1.

Таблиця 3.1

Бюджетний процес в Україні

Органи влади, що беруть участь у бюджетному процесі	Відповідальний орган і термін виконання	Назва документу й органу, що його приймає
1	2	3
<i>1 стадія – розробка проєкту бюджету</i>		
Перший етап Мінфін, Мінекономіки, галузеві міністерства і відомства, органи місцевого самоврядування	Верховна Рада до 15.06	Основні напрямки бюджетної політики (бюджетна резолюція)
Другий етап Мінфін, Мінекономіки, галузеві міністерства і відомства, органи місцевого	Міністерство фінансів до 15.08	Проект державного бюджету схвалюється Кабінетом Міністрів

самоврядування		
2 стадія – розгляд проєкту бюджету у Верховній Раді		
Кабінет Міністрів виносить на розгляд проєкт бюджету у Верховну Раду і він направляється у профільні комітети	Комітет Верховної Ради з питань бюджету	У першому читанні Верховна Рада виносить постанову про схвалення висновків комітету з питань бюджету і пропозицій щодо опрацювання бюджету
3 стадія – затвердження бюджету		
Доповідь Міністра фінансів на другому читанні у Верховній Раді	Комітет з питань бюджету ВР, Кабінет Міністрів	У другому читанні Верховна Рада: 1) або приймає закон про держбюджет; 2) або затверджує захищені статті і пропорційно скорочує інші статті; 3) або передає його на доопрацювання в Комітет з питань держбюджету
Комітет з питань бюджету ВР розглядає поправки і виносить заключення	Верховна Рада	У третьому читанні Верховна Рада затверджує бюджет і приймає закон про державний бюджет
Після прийняття закону про держбюджет він передається на підпис Президенту України	Президент України	Підписаний закон про державний бюджет, який офіційно оприлюднюється і приймається до виконання
4 стадія – виконання бюджету		
Органи виконавчої влади	Кабінет Міністрів. В Україні діє казначейська система виконання бюджету	Звіт про виконання Державного бюджету до 1 травня наступного року

3. ПОКАЗНИКИ ДОХОДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ

За умов ринку основними джерелами фінансових ресурсів держави є податкові та неподаткові надходження від населення та підприємницьких структур.

Доходи бюджету – це частка централізованих ресурсів держави, які потрібні для виконання нею відповідних функцій.

Державні доходи є однією з найважливіших категорій. Вони формуються в результаті розподільних і перерозподільних процесів, що здійснюються за допомогою фінансів. Надходження до бюджету прямо

залежать від стану виробництва.

Згідно із законодавством склалася класифікація доходів за такими ознаками.

Щодо бюджетного устрою, виділяються доходи:

- які надходять до державного бюджету;
- які надходять до місцевих бюджетів;
- змішані доходи, одна частка яких надходить до державного бюджету, а інша – до місцевих;
- відрахування, за рахунок яких створюються цільові бюджетні фонди.

Залежно від методів мобілізації доходи діляться на податкові й неподаткові платежі. Відносно джерел надходжень коштів виділяють податкові платежі, які:

- включаються до ціни товару чи послуги;
- вносяться з прибутку чи доходу;
- входять в собівартість продукції.

У склад неподаткових надходжень до бюджету входять відрахування за транзит природної нафти та газу територією України, кошти від приватизації державних підприємств, дивіденди, нараховані на акції господарських товариств, що перебувають у власності держави, тощо.

За ознакою надходжень від форм власності державні доходи підрозділяються на **власні доходи держави** й доходи, що перерозподіляються від інших форм власності. До власних належать доходи державних підприємств, кошти від реалізації державного майна. Перерозподіл доходів інших форм власності здійснюється за допомогою реалізації державних прав на регулювання й перерозподіл доходів.

Бюджет має дві складові частини: загальний фонд і спеціальний фонд.

Загальний фонд включає доходи бюджету, які не призначені на конкретні цілі, і являються спільними ресурсами бюджету

У спеціальному фонді виділяються ті видатки й доходи, які за своєю сутністю не підлягають загальнодержавному перерозподілу і призначені для цільового використання. **Спеціальний фонд** включає державні цільові фонди: розвитку паливно-енергетичного комплексу, соціального захисту інвалідів; сприяння зайнятості населення, охорони навколишнього середовища тощо. Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди визначається законом про державний бюджет України.

Доходи бюджету можуть формуватися на основі чотирьох методів централізації грошових коштів:

- податкові надходження;
- пряме вилучення доходів з державного сектора економіки;

- доходи від державних угідь, майна, послуг тощо;
- залучення позик.

Аналіз доходної частини бюджету розпочинають з визначення динаміки надходжень в цілому та за окремими статтями за три – п'ять років. При цьому слід звернути увагу на порівнянність цих показників.

З економічної точки зору становить інтерес класифікація прибутків бюджету на податкові і неподаткові. Податкові надходження є основним джерелом формування доходної частини Державного бюджету України. Слід пам'ятати, що податки – це не тільки ресурс, але й форма активного втручання в ділову активність, вони впливають на процес накопичення капіталу, платоспроможний попит, використовуються для згладжування економічного циклу. Важливим макроекономічним показником, що характеризує рівень податкового тиску, є доля податкових надходжень відносно ВВП.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ

Обсяг і структура бюджетних видатків в Україні мають свою специфіку й особливості, що є відображенням економічних реформ. Разом з тим політика державних витрат характеризується рисами в тій чи іншій мірі типовими для країн з транзитивною економікою. У зв'язку з конверсією економіки держава повинна взяти на себе додаткові функції по державному регулюванню економічних і соціальних процесів, темпів і пропорцій розвитку економіки і забезпеченню соціальних гарантій населенню.

Видатки з державного бюджету – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів держави і їх використанням за цільовим призначенням.

Видатки бюджету поділяються на певні види, які можуть характеризуватись якісно й кількісно. *Якісна ознака видатків характеризує їх суспільне призначення і, в першу чергу, їх розподіл на поточні видатки й видатки розвитку.*

Величина й склад конкретних видів бюджетних видатків зумовлені цілим рядом чинників: природою й функціями держави, рівнем соціально-економічного розвитку країни, розгалуженістю зв'язків бюджету з народним господарством та іншими.

Важливою є предметна ознака класифікації видатків бюджету. Виділяються наступні групи видатків: державне управління, міжнародна діяльність, фундаментальні дослідження й сприяння науково-технічному прогресу, правоохоронна діяльність та оборона, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, промисловість і енергетика, видатки з обслуговування державного боргу та інші. За групами витрат добре видно роль держави в суспільному житті.

Видаткова частина бюджету характеризується динамікою загальних витрат бюджету і окремих його статей за ряд років, а також структурою витрат. Співвідношення видатків між окремими групами визначає їх структуру й спрямованість бюджетної політики.

Для аналізу державних витрат на розвиток економіки потрібна деталізація показників державних інвестицій у розрізі окремих галузей і оцінка їхнього майбутнього внеску у фінансові ресурси держави.

Структура інвестицій у розрізі галузей економіки характеризує структурну політику держави.

Питома вага інвестицій і трансфертних платежів у розрізі окремих регіонів країни відображає регіональну політику.

Зведені показники державних витрат на охорону навколишнього середовища, міжнародну діяльність, науку, освіту, правоохоронні органи, управління зіставляються звичайно з ВВП, загальними ресурсами держави і порівнюються з аналогічними питомими показниками інших держав.

Велику групу витрат становлять соціальні витрати, що мають досить складну структуру й включають витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру. Ці витрати визначаються в розрахунку на одного жителя, а також на одну розрахункову одиницю (одного учня, одного пенсіонера і т.п.).

За формами бюджетного фінансування розрізняються такі види видатків:

- проєктне фінансування з бюджету інвестиційних програм;
- бюджетне кредитування суб'єктів підприємницької діяльності на зворотній основі;
- кошторисне фінансування;
- бюджетні трансферти (субвенції, дотації).

В рамках бюджетної політики на наступні роки передбачено істотне зменшення бюджетної підтримки збиткових підприємств і концентрація бюджетних асигнувань на функціях :

- соціального захисту населення та розвитку соціальної сфери;
- зміцнення національної безпеки й правопорядку.

Підтримка виробництва має здійснюватися не через прямі дотації, а шляхом стимулювання споживчого попиту, розширення платоспроможності підприємств. При цьому весь обсяг бюджетних коштів, що спрямовуються в реальний сектор економіки, має асигнуватися лише на кредитній і конкурсній основі.

5. МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ

Через фінансове планування здійснюються взаємозв'язки між соціально-економічною політикою і бюджетом.

Фінансове планування становить собою невід'ємну складову частину народногосподарського планування, ґрунтується на показниках плану соціально-економічного розвитку і має підпорядкований характер відносно цілей соціально-економічного розвитку суспільства. Фінансові плани відображають особливості форм і методів створення й використання грошових коштів, а також галузевий і територіальний перерозподіл фінансових ресурсів.

Фінансове планування повинне охоплювати програму державних витрат на 3–5 річний період.

Середньостроковий план визначає макроекономічні тенденції розвитку економіки через узгодженість між тенденціями розвитку економіки, розміром національного доходу, капіталовкладеннями і платіжним балансом у відповідності із розрахунками доходів і витрат держави. Важливо, що в середньостроковому плані поетапно визначається багаторічна програма капітальних вкладень. План формується виходячи із альтернативних варіантів щодо податкової системи, стратегії внутрішніх і зовнішніх запозичень.

При розробці фінансового плану і бюджету, зокрема, використовуються методи коефіцієнтів, нормативний, балансовий.

Метод коефіцієнтів застосовується, наприклад, при індексації заробітної плати та пенсій.

Нормативний метод ґрунтується на використанні прогресивних норм і нормативів. Цей метод дозволяє об'єктивно оцінити потреби галузей економіки й регіонів у фінансових ресурсах, створити реальні умови зацікавленості й відповідальності в ощадливому використанні державних

фінансових ресурсів. Ефективність використання нормативного методу залежить:

- від обґрунтованості й узгодженості методики визначення нормативів на всіх рівнях;

- від своєчасного коригування норм і нормативів.

Важливо підкреслити, що розробку й виконання бюджету засновано на використанні *балансового методу*, який виявляється одним із самих надійних методів формування належних пропорцій в народному господарстві. Він допомагає збалансувати джерела ресурсів із запланованими видатками, встановити взаємозв'язок виробничих і фінансових ресурсів, створити фінансові резерви. Обґрунтування розвитку національної економіки з використанням моделі міжгалузевого балансу набуло широкого розповсюдження, починаючи з 40-х років. На цей час було розроблено методичний апарат, з'явилась обчислювальна техніка, що дозволяла вирішувати лінійні системи рівнянь великих розмірів. У подальшому велике розповсюдження одержали економетричні методи прогнозування (побудова рівнянь регресії, дослідження динамічних рядів і виявлення трендів), які так чи інакше інтегровані в систему затрати – випуск. У теперішній час в більшості країн світу використовують економетричні методи при розробці й аналізі міжгалузевого балансу для планування економічного розвитку із врахуванням галузевої структури.

Разом з тим у перехідній економіці нестабільність цін, зміна методології в статистичних звітах створює проблеми забезпечення об'єктивної інформаційної бази для побудови міжгалузевих балансів.

Можливі наступні способи побудови міжгалузевого балансу для обґрунтування галузевої структури економіки на майбутнє.

1. Розрахунок галузевої структури виробництва, необхідної для забезпечення заданого обсягу й структури кінцевого споживання при заданій матриці коефіцієнтів прямих витрат.

$$X = (E - A)^{-1} \times Y, \quad (3.1)$$

де X – галузевий вектор валового суспільного продукту;

$(E-A)^{-1}$ – матриця коефіцієнтів повних затрат або технологічна матриця Леонтьєва;

A – матриця коефіцієнтів прямих матеріальних затрат;

Y – галузевий вектор кінцевого суспільного продукту.

2. Розрахунок структури кінцевого споживання за заздалегідь заданою галузевою структурою виробництва й матрицею коефіцієнтів прямих витрат здійснюється за формулою:

$$Y = (E - A) \times X. \quad (3.2)$$

Найбільше поширення знайшов перший спосіб обґрунтування галузевої структури суспільного виробництва за заданим заздалегідь вектором кінцевого споживання й матрицею коефіцієнтів прямих витрат. При цьому підході змістовна частина економічної задачі полягає у наступному:

- обґрунтування галузевої структури кінцевого суспільного продукту та його функціональних елементів (споживання населення, споживання держави, інвестицій, експорту, імпорту);
- розрахунок елементів матриці коефіцієнтів прямих матеріальних витрат на майбутнє.

Державний бюджет є зведенням планових балансів, він спирається на систему галузевих фінансових планів, кредитних планів банків, баланси доходів і витрат населення.

Важливе місце в забезпеченні пропорційності і збалансованості суспільного виробництва, регулюванні грошового обігу займає **Зведений фінансовий баланс держави**, що складається на базі балансів доходів і витрат галузевих міністерств і відомств, а також органів місцевого самоврядування. В балансі відображається формування й використання фінансових ресурсів, що плануються у складі державного бюджету, страховому фонді, кредитному фонді, грошових коштах підприємств, організацій, населення. Балансовий метод дозволяє визначити дефіцит фінансових ресурсів держави, місцевих адміністрацій, галузей економіки, ефективно впливати на їх перерозподіл. Зведений фінансовий баланс об'єднує в єдину систему всі фінансові плани, його показники приймаються за основу при складанні бюджетного й кредитного планів.

Безпосередньо взаємозв'язаний зі зведеним фінансовим балансом інший синтетичний баланс – **баланс доходів і витрат населення**. В ньому виражається рух грошових ресурсів населення в готівковій і безготівковій формах:

- заробітна плата;
- доходи від індивідуальної трудової діяльності;
- пенсії й інші види соціальних виплат;
- стипендії;
- оплата вартості товарів і послуг;
- податки і збори;
- заощадження у внесках і позиках.

Баланс визначає пропорції між доходами і видатками населення, відображає кошти з оплати праці і пенсійного забезпечення, обсяг товарної

маси, що пропонується. В зв'язку з цим баланс грошових доходів і витрат населення має велике значення для планування готівкового грошового обігу, роздрібного товарообігу, податкових надходжень, кредитних ресурсів.

Практично вся фінансова система держави будується за балансовим методом. Кожний фінансовий план розробляється у вигляді доходів і видатків. Необхідні пропорції встановлюються співставленням і узгодженням потреб у фінансових ресурсах з джерелами їх формування. У балансі встановлюються резерви, які необхідні на випадок зниження доходів бюджету або непередбачених витрат. Як правило, вони не перевищують 3 % доходів бюджету.

Показники фінансових планів використовуються при аналізі фінансового стану держави, створюють інформаційну базу для перспективного планування. Система фінансових планів дозволяє виявити об'єктивні взаємозв'язки між джерелами фінансових ресурсів і довгострокові тенденції їх розвитку, визначити чинники, що будуть на них впливати.

Стадії розробки фінансових планів передусь розробка системи прогнозів фінансового становища держави на майбутнє. Вони служать задачам розробки концепції фінансової політики. Прогнози можуть бути короткостроковими (до одного року), середньостроковими (3-5 років) і довгостроковими (7-10 років). Довгостроковий прогноз служить основою для розробки концепції соціально-економічного розвитку країни на довгострокову перспективу. Для забезпечення спадковості економічної політики дані довгострокового прогнозу використовуються для середньострокових прогнозів, концепцій і програм соціально-економічного розвитку країни.

Середньостроковий прогноз щорічно оновлюється і коригується. Він служить для обґрунтування концепції розвитку економіки в рамках середньострокової перспективи.

Короткостроковий прогноз соціально-економічного розвитку розробляється щорічно і служить основою для розробки проєкту державного бюджету.

Як інформаційна база для розробки прогнозів використовується система національних рахунків. Вони забезпечують цілісне бачення економічних процесів, передусім у формі потоків фінансових ресурсів. Кожній стадії відтворення відповідає спеціальний рахунок чи їх група. Це дозволяє дослідити рух маси товарів і послуг, а також добавленої вартості від виробництва до використання. Система національних рахунків доповнюється показниками балансу народного господарства.

Об'єктами розробки є часткові і комплексні прогнози. Часткові прогнози відображають зміни в окремих сферах соціально-економічного життя:

- демографічну ситуацію;
- стан природного середовища;
- науково-технічні досягнення і їх впровадження у виробництво;
- величину і динаміку попиту на товари та послуги;
- основні фактори виробництва: інвестиції, капітал, труд;
- розвиток окремих галузей економіки і територій.

Розробка комплексного економічного прогнозу має за мету обґрунтування напрямків соціально-економічної політики, його показники становлять основу для розробки проєкту державного бюджету.

Фінансове прогнозування припускає застосування різних методів:

- побудову економетричних моделей, що відбивають динаміку показників фінансових планів залежно від чинників, які впливають на економічні процеси;
- кореляційно-регресійний аналіз;
- методи безпосередньої експертної оцінки.

В залежності від інформаційного і методичного забезпечення використовуються три наступні групи прогнозних моделей.

Укрупнені одnoseкторні моделі двох типів – для короткострокового і довгострокового прогнозування. В економетричних моделях для короткострокового прогнозування більше уваги приділяється фінансовим і грошовим показникам, цінам. В моделях для довгострокового прогнозування (інструментарій виробничих функцій, одnofакторні моделі економічного росту) основою є формалізація відтворювального циклу, визначення ефективності використання ресурсів.

Економетричні моделі на основі національних рахунків можна використовувати для короткострокового і середньострокового прогнозування. Вони мають всі переваги системи національних рахунків, тобто взаємозв'язано представляють фінансові потоки в економіці.

Прогнозні моделі на основі міжгалузевого балансу використовуються при розробці середньострокових і довгострокових прогнозів. Ці моделі віддзеркалюють міжгалузеві зв'язки і визначають параметри відтворення в більш розгорнутому вигляді, ніж одnoseкторні моделі.

Однією із найпростіших функцій, що використовується в економічному прогнозуванні, є *виробнича функція Кобба – Дугласа*, що являється втіленням ідей Ж.Б. Сея. У цій моделі обсяг випуску продукції Y визначається наявними запасами факторів виробництва й ефективністю їх використання. Факторами виробництва виступають запаси праці L і капіталу K . Ефективність використання факторів виробництва задається показниками μ при капіталі та $1-\mu$ при праці:

$$Y = A \times K^\mu \times L^{1-\mu}, \quad (3.3)$$

де A – коефіцієнт, що виражає вплив масштабів виробництва на випуск продукції.

Даний вид виробничої функції припускає жорстку залежність між ефективністю факторів виробництва, а саме рівність їх одиниці. Це суттєво звужує можливості її застосування в економіці, оскільки припускає ріст обсягів виробництва точно відповідно росту затрат факторів виробництва.

Для подолання цього досить жорсткого обмеження запропонована **модифікована виробнича функція Тіненберга**, у якій введено поправки, що знімають обмеження відносно нейтральної дії науково-технічного прогресу на економічне зростання:

$$Y = A \times K^\alpha \times L^\beta, \quad (3.4)$$

де α і β – коефіцієнти еластичності обсягу виробництва по капіталу й праці відповідно.

При $(\alpha + \beta) = 1$ ця функція перетворюється у виробничу функцію Кобба-Дугласа з усіма її достоїнствами і недоліками.

Якщо $(\alpha + \beta) > 1$, то виробнича функція адекватно описує взаємозв'язок чинників і результатів виробництва в умовах економічного прогресу, коли ріст результатів виробництва випереджає збільшення факторів виробництва.

Коли $(\alpha + \beta) < 1$, то виробнича функція адекватно описує взаємозв'язок факторів і результатів виробництва в умовах економічного регресу, коли результати виробництва зростають повільніше, ніж фактори виробництва.

Іще одна модифікація виробничої функції Кобба – Дугласа – це виробнича функція А.І. Анчишкіна, у якій вплив науково-технічного прогресу розкладено на дві складові: 1) незалежний науково-технічний прогрес, λ , і науково-технічний прогрес, зв'язаний з характером розподілу валового продукту, v :

$$Y = A \times K^\mu \times L^{1-\mu} \times e^{\pm v}, \quad (3.5)$$

де λ – коефіцієнт, що характеризує приріст результатів виробництва під впливом науково-технічного прогресу;

v – коефіцієнт, який відображує приріст результатів виробництва під впливом залежного від розподілу валового продукту науково-технічного прогресу.

Величина $(\lambda + v)$ говорить про інтенсивність дії науково-технічного прогресу на економічний ріст.

Розподіл результатів виробництва на споживання і накопичення може здійснюватися двома методами.

Розподільний метод виходить з того, що характер розподілу продукту на споживання й накопичення відповідає пропорційній величині внеску живої праці і капіталу в приріст результатів виробництва.

Виробничий метод базується на прямій оцінці внеску кожного окремого виробничого ресурсу в приріст виробленого продукту. Розрахунок показників ефективності чинників виробництва здійснюється на основі обробки даних динамічного ряду. Порівнюючи між собою відносні показники динаміки чинників з коефіцієнтами еластичності і результатами виробництва, можна зробити досить цікавий аналіз росту результатів виробництва за рахунок різних причин.

В основі *моделі економічного росту Харрода-Домара* лежить системний опис взаємозв'язків в економіці; вона включає в себе як виробничу функцію простого типу, так і рівняння розподілу продукту на виробництво і накопичення. Інвестиції тут виступають як головна пояснююча перемінна величина економічного росту.

В кожній економіці певна частина національного доходу повинна зберігатися з метою відновлення капітальних благ, що зносилися або вийшли із ладу. Однак для економічного росту потрібні й чисті інвестиції, тобто приріст величини основного й оборотного капіталу. Припустимо, що обсяг цього капіталу (назвемо його K) і валового національного продукту (позначимо його Y) зв'язані між собою простою пропорційною залежністю. Скажімо, для виробництва однієї одиниці ВВП треба затратити три одиниці інвестицій. Згадане співвідношення відоме в науці як коефіцієнт капіталомісткості 3:1. Позначимо цей коефіцієнт капіталомісткості через k і, припускаючи, що норма заощаджень s становить фіксовану долю від національного доходу, а чисті інвестиції визначаються рівнем заощаджень, ми можемо сконструювати наступну просту модель економічного росту.

1. Заощадження S є фіксованою частиною національного доходу Y країни, звідки:

$$S = sY, \quad (3.6)$$

де s – норма заощаджень.

2. Інвестиції I дорівнюють змінам у обсязі капіталу, що використовується ΔK , звідки:

$$I = \Delta K. \quad (3.7)$$

3. Обсяг основного капіталу K зв'язаний з національним доходом Y через коефіцієнт капіталомісткості k :

$$K = kY. \quad (3.8)$$

4. Оскільки національні заощадження S повинні дорівнювати сукупним інвестиціям I , можна записати:

$$S = I. \quad (3.9)$$

Із рівняння (3.6) видно, що $S = sY$, а із рівнянь (3.8) і (3.9) маємо:

$$I = K = kY.$$

5. Звідси рівняння (3.9) можна переписати таким чином:

$$S = sY = kY = K = I, \quad (3.10)$$

$$\text{або} \quad sY = kY. \quad (3.11)$$

Розділивши обидві частини рівняння (3.11) на kY , отримаємо:

$$\Delta Y = s/k. \quad (3.12)$$

Слід відмітити, що ліва частини виразу (3.12) становить собою темпи росту ВВП, а права частина – відношення норми заощадження до коефіцієнта капіталомісткості. Це означає, що темпи росту ВВП визначаються одночасно нормою заощадження і коефіцієнтом капіталомісткості. Чим більше в економіці заощаджень, а стало бути, інвестицій, тим більше ріст ВВП. В той же час ВВП знаходиться в протилежній залежності від коефіцієнта капіталомісткості.

Економічний зміст рівняння (3.12) дуже простий. Щоб забезпечити ріст економіки, потрібно заощаджувати і інвестувати певну долю ВВП, і чим більше, тим швидше зростання.

Фінансове програмування – це метод фінансового планування, підґрунтям якого є програмно-цільовий підхід.

Фінансове програмування використовується в розвинених країнах світу з 60-х років. Суть його полягає в розробці п'ятирічних “ковзних” планів видатків, які щорічно коригуються на основі очікуваного виконання плану поточного року. Показники плану при цьому пересуваються “ковзають” по п'ятирічній шкалі на один рік вперед по відношенню до звітного періоду. Якщо показники попереднього періоду недовиконані, то показники

наступного збільшуються на величину недовиконання. Показники першого наступного року є директивними, а наступних чотирьох років орієнтовними.